

Jaargang 37

december 2021

nummer 107

Groninga

Vriendenbulletin

STICHTING VRIENDEN VAN DE STAD GRONINGEN

Colofon

Inhoudsopgave

Colofon

Redactie:

P. J. E. Bootsma
T. van der Meulen
P. H. Pellenbarg
H.Th. van Veen

Ontwerp en vormgeving:
MOTTOW, martijn otto wolf

Redactieadres:

H.W. Mesdagplein 6
9718 HR Groningen
Tel 050 5890776
meulen1@xs4all.nl

Afbeelding omslag:

spoorwegmeubilair en
suikersilo's, Hoogkerk
Foto: Tom van der Meulen

Kopijdatum nummer 108:
14 februari 2022

Kopij aanleveren in Word, foto's:
JPEG, Tiff of EPS

Eric Neef

Van de voorzitter

3

Van de redactie

3

Pieter Bootsma

Groningen, vijftig jaar de stad van de menselijke maat.

4

Tom van der Meulen

Driegemeentenpunten: Groningen/Noordenveld/Westerkwartier.

8

Pieter Bootsma

Verlengde Hereweg 183: hoe de gemeente weer struikelt over het bijbehorende bouwwerk.

11

Piet Pellenbarg

Een herinneringstegel voor de Grote Sociëteit.

12

Pieter Bootsma

Jouke van Dijk: studenten in Groningen, lust of last? Op naar de 100.000?

14

Tom van der Meulen

Opgemerkt: koskytend grien.

16

Activiteiten

In de herkansing: gesprek over Forum, Nieuwe markt en Oostwand.

Herkent u deze torens?

Oproep aan onze donateurs.

18

Groningana

19

Groninga

Van de Voorzitter

Eric Neef

De foto bij deze rubriek is een jaar geleden bij de vuurtoren op Texel gemaakt. Ik ben er nog niet weer geweest, maar ben er vrij zeker van dat ondanks de dynamiek van de Waddenzee het er daar nu niet anders uit ziet en de beleving van die plek onveranderd geweldig is. Wat de beleving toen geweld aan deed - en nu helaas weer doet - zijn de beperkingen in ons dagelijks leven. Ook aan ons bestuur gaan die beperkingen niet voorbij. Het organiseren van een activiteit gaat met veel onzekerheden gepaard: mag het, kan het onder de gestelde voorwaarden? We hebben contact gelegd met een aantal sprekers die zodra het kan graag over hun werk, hun passie, hun betrokkenheid bij de stad en gemeente willen vertellen en met u daarover van

gedachten wisselen. Er bestaat echter de mogelijkheid dat op korte termijn iets toch wordt afgelast. Dan is naast het verschijnen van de bulletins snelle communicatie met onze donateurs noodzakelijk. We stellen het daarom op prijs (mocht u dat nog niet gedaan hebben) om via de secretaris uw emailadres te ontvangen.

Onlangs hebben we plannen gemaakt voor de langere termijn. We richten ons geheel volgens onze 'missie' op thema's in relatie tot de ruimtelijke kwaliteit van de stad (belevingswaarde, gebruikswaarde, toekomstwaarde). We vragen aandacht voor het historische karakter van de gebouwde en ingerichte ruimte, voor zover dat de belevingswaarde ondersteunt. Het betreffende thema krijgt gecombineerde aandacht in een vergadering, bezoek, lezing of stadswandeling en via artikelen in het bulletin en op de website. Daarnaast willen we onze naamsbekendheid vergroten door meer van social-media gebruik te maken en door de al goede relatie met de andere erfgoedorganisaties in de gemeente te versterken. Want dat is wel duidelijk, betrokken ambtenaren en projectleiders/-ontwikkelaars weten ons te vinden en stellen ons oordeel zeer op prijs! Er gebeurt veel in de stad, al was het alleen al om de verwachte groei van het aantal inwoners een plek te geven. Ondanks alle onzekerheden en soms ook teleurstelling van de afgelopen maanden is het enthousiasme van de bestuursleden er intussen (gelukkig) niet minder op geworden. Integendeel, er wordt op de plekken waar het er toe doet hard gewerkt en er zit genoeg leuks in het vat, waar het niet verzuurt.

Ik wens u, namens het bestuur, een mooie decembermaand en een goede start van 2022, in goede gezondheid en met een optimistische blik in de toekomst!

Van de redactie

We hebben ons bezonnen op de vorm en inhoud van het Vriendenbulletin. Dat betekent dat u met ingang van volgend jaar het Vriendenbulletin zult krijgen met een opmaak in twee in plaats van drie kolommen; we denken dat het blad daarmee 'rustiger' leest. Daarnaast willen we wat meer systeem, noem het voorspelbaarheid maar het mag ook herkenbaarheid heten, in het blad brengen door te werken met min of meer vaste rubrieken. Die hoeven overigens niet in elke editie terug

te komen, uiteindelijk moet een gekozen format ook niet een dwangbuis worden. En tenslotte, en daarbij doen we ook een beroep op u, lezer, we willen toe naar een bulletin waarin niet de redactie alle artikelen schrijft maar waarbij vooral ook bijdragen van derden het bulletin vullen. Heeft u een idee, wilt u wat kwijt, beschikt u over een welversneden pen die regelmatig met columns het bulletin kan vullen, schroom niet uw aspiraties met ons te delen.

Groningen, vijftig jaar de stad van de menselijke maat

Pieter Bootsma

Het is dit jaar vijftig jaar geleden dat begonnen werd met het schrijven van de nota 'Doelstelling binnenstad Groningen', in de wandeling de doelstellingennota geheten. In één klap vestigt de stad in ons land een reputatie als het Mekka van de moderne stedenbouw. In 2012 wordt ir. Niek Verdonk, dan stadsbouwmeester van Groningen, in het Vriendenbulletin geïnterviewd. "Nergens werd zo vroegtijdig en systematisch in de stedenbouw de weg ingeslagen die moest leiden tot een stad van de menselijke maat als in Groningen", aldus Verdonk. "Ik studeerde toen aan de TH in Eindhoven. We hadden een speciaal collegedictaat op de TH dat alleen over Groningen ging. Toen er een vacature langs kwam voor Groningen dacht ik 'als me dat nou zou mogen overkomen.'" Net voordat Max van den Berg, de wethouder wiens naam aan de doelstellingennota is verbonden, 1978 uit Groningen vertrekt, wordt Verdonk benoemd.

In 1966 publiceert de rijksoverheid de geruchtmakende *Tweede Nota Ruimtelijke Ordening*. Voorspeld wordt dat Groningen in het jaar 2000 tussen de 300.000 en 500.000 inwoners zal tellen. Het stadsbestuur denkt dat het stadscentrum door de bevolkingstoename noodzakelijkerwijs groter zal moeten worden en overweegt kaalslag van een belangrijk deel van de Hortusbuurt om de verwachte uitbreiding van de bij het centrum horende kantoorfuncties te kunnen huisvesten. De universiteit denkt langs dezelfde lijn. Hoe in deze

kring tegen de Hortusbuurt wordt aangekeken lezen we in een brief die de nog jeugdige Jacques Wallage (hij begint dan net aan een korte carrière in de planologie met een aanstelling bij prof. G.J. van den Berg) aan de universiteitsbestuurder J.H. Dijkhuis stuurt. De universiteit moet, aldus Wallage, als het gaat om de oudste binnenstad een reputatie als 'stadsschoonvernieler' vermijden maar in de Hortusbuurt kan ze haar gang gaan. "Ten aanzien van de 19e eeuwse (sic!) wijk (hij bedoelt de Hortusbuurt) is het beleid dan duidelijk expansiever en kan dat ook zijn, gezien het saneringskarakter van het gebied en de afwezigheid van werkelijke monumenten." Architect Zuiderhoek die in dienst is van het universiteitsbestuur, ontwerpt een plan voor het gebied tussen Nieuwe Kijk in 't Jatstraat en het Noorderplantsoen bestaande uit geschakelde gebouwen van 10 tot 13 verdiepingen hoog met verbindingen van 3 tot 4 verdiepingen, gebouwd rond ruime hoven. De vervolgens tot een lagere hoogte teruggebrachte plannen verwerven begin 1971 de goedkeuring van het stadsbestuur. Het college van B en W heeft dan inmiddels een drietal plannen gereed liggen voor besluitvorming door de Raad: het *structuurplan binnenstad*, het *verkeersplan centrum Groningen* en het *parkeerplan centrum Groningen*. Het verkeersplan centrum waaraan de naam van prof. Goudappel is verbonden (het ontwerp ervan dateert van 1967) voorziet in kaalslag in delen van de binnenstad binnen de diepenring en van de Hortusbuurt ter

wille van grote verkeersdoorbraken.

In 1971 komt de wereld in Groningen er ineens heel anders uit te zien. Max van den Berg grijpt in de plaatselijke PvdA de macht en wordt wethouder van stadsontwikkeling en volkshuisvesting: hij heeft heel andere ideeën over stedenbouw en weet met een ware politieke krachttoer het college op 10 mei 1971 te bewegen de genoemde plannen in de prullenbak te werpen en van voren af aan met de stedenbouwkundige planning van de binnenstad te beginnen. En de universiteit krijgt de minister voor het hoger onderwijs De Brauw op bezoek. Hij kondigt in verband met de lege 's rijksschatkist een bouwstop af. Het plan van Zuiderhoek verdwijnt in de onderste la, naar zal blijken definitief.

'Doelstelling Binnenstad Groningen'

De eerste vraag die Max van den Berg het college doet stellen is de vraag naar de beginselen die je kunt hanteren voor het opstellen van een stedenbouwkundig plan voor de binnenstad. Voor een antwoord op die vraag stelt B en W nog in mei 1971 een binnenstadsteam samen, dat naast een aantal gemeentelijke functionarissen waaronder ir. J.H. Dix, de directeur van de Dienst stadsontwikkeling en volkshuisvesting, en drs. E. Sap, directeur van het gemeentelijk economisch sociografisch bureau, zal bestaan uit de fine fleur van planologisch Nederland, te weten de hoogleraren N.A. de Boer, H.M. Goudappel, H. Hertzberger en J.G. Lambooy. Al in mei van het

volgend jaar verschijnt het antwoord in de vorm van de nota "Doelstelling Binnenstad Groningen" die goed valt bij het College. De nota met een educatieve inslag die heel helder de bouwstenen beschrijft voor een stedenbouwkundig plan van Groningen, bestaat uit een groot aantal korte paragrafen, bij een aantal voorzien van een nadere toelichting. In een commentaar op de nota van 14 november 1972 aan de Raad schrijft B en W dat de raadsleden de nota wel een moeilijk stuk zullen vinden want er is sprake "van een nieuwe wijze van denken, werken en besluiten nemen op het terrein van de ruimtelijke ordening". Dit zou men anders niet zeggen gelet op de Paulinische snelheid waarmee de Groningse politici die zich, uitgezonderd de leden van de CDA-fractie die zich eerst gewonnen geven in 1978, tot 'het nieuwe denken' bekeren. Niet anders gaat het met Goudappel die immers voor 1971 nog gold als de grote ontwerper van de verkeersdoorbraken in de Groningse binnenstad. Het eerste wat het College doet na het verschijnen van de nota is deze rondzenden aan allerlei categorieën van betrokkenen: het bedrijfsleven, de bewoners, de Groninger architecten, en allerlei (ideële) verenigingen die om commentaar worden gevraagd. Per categorie van betrokkenen worden hearings georganiseerd. Ook tien raadscommissies worden voor de hearings en voor discussie in commissieverband uitgenodigd. Het resultaat blijft beneden verwachting. In totaal zullen 235 personen inclusief raadsleden en pers de hearings bezoeken. Van de 24 aangeschreven instellingen en verenigingen reageren

er 12; het college ontvangt 7 spontane reacties. "We zijn er niet ten volle in geslaagd", aldus de teleurgestelde reactie van B en W, "om aan de hand van de doelstellingsnota een werkelijk algemene discussie over de toekomstverwachtingen van de binnenstad uit te lokken."

De grondtonen van de nota

De beginselen die in de doelstellingsnota zijn verwoord zullen aan de basis liggen van het te ontwerpen stedenbouwkundig plan en het bestemmingsplan voor de binnenstad. In 1970 is het bestemmingsplan een relatief nieuwe planfiguur die in de Wet op de Ruimtelijke Ordening (1965) in de plaats is gekomen van het uitbreidingsplan. Voor de bebouwde kom zijn bestemmingsplannen niet verplicht. Maar bij aanzienlijke ingrepen is een bestemmingsplan wel nuttig: het biedt een juridische basis voor onteigening. Men komt dus voor de vraag te staan hoe zo'n plan voor de bestaande bebouwing, met veel verschillende gevestigde belangen, er uit moet zien. Wat de doelstellingsnota één en andermaal duidelijk maakt is dat het bestemmingsplan niet het resultaat kan zijn van een in een waardenvrije prognose vastgelegde onontkoombare ontwikkeling maar dat er door het democratische bestuur politieke keuzes moeten worden gemaakt. Zoals bijvoorbeeld voor de binnenstad de keuze voor het openbaar vervoer, de fietser en de voetganger en *niet* voor de auto.

De nota maakt onderscheid tussen de 'binnenstad' enerzijds, waarvoor het bestemmingsplan wordt opgesteld en het in de binnenstad gelegen 'stadscentrum' anderzijds, dat de hoogtepunten van het stedelijk leven herbergt. Hier vinden de belangrijke gebeurtenissen van het stedelijk leven plaats. Het is de warmtebron waar de stedeling maar ook de mensen uit de omgeving van de stad datgene vinden wat buitenwijken en verderop gelegen dorpskernen hem onthouden. Typerend voor de Groningse

binnenstad is dat deze zich vooral als winkelcentrum manifesteert. Er moet, zegt de nota, een accentverschuiving worden nagestreefd in de richting van het sociale en culturele leven. Het centrum wordt beschreven als een oord van ontplooiing voor de mensen, als een entourage voor ontmoeting, informatie en manifestatie en als een podium voor de besteding van de vrije tijd. De nota geeft vervolgens een opsomming van de concrete stedelijke activiteiten en voorzieningen die in het centrum thuishoren. De vele functies op de beperkte oppervlakte van de binnenstad geven aanleiding tot hun verwevenheid waardoor een maximale confrontatie van mensen onderling en van mensen met 'ideeën en dingen' ontstaat. Er is in het centrum sprake van veelkleurigheid en de ontmoetingsfunctie staat centraal.

Het stadsbestuur dient zorg te hebben voor de bestaande fysieke omgeving van de bewoners. De wellicht bekendste zin uit de nota luidt: "Kaalslag is de vrucht van onverantwoord optimisme. (pag.35.)" Nuchter merkt de nota op dat we wel weten wat we hebben maar niet wat we er voor in de plaats krijgen. "Dit is geen verheerlijking van het verleden maar eenvoudigweg een kwestie van doelmatigheid." Er wordt gepleit voor het behoud van complexen van historische waarde: men kan net als voor personen ook voor objecten affectie voelen. Bewoners hebben affectieve relaties met bepaalde plekken in de stad. "We moeten ons steeds afvragen welke plaats ze innemen in het hart van de bewoners, welke waarde ze vertegenwoordigen als herkenningspunt en bouwsteen van de vertrouwde omgeving van de bewoners. [...] Behalve nuttigheidsmaatstaven schieten ook maatstaven van schoonheid tekort als het gaat om dingen die karakteristiek zijn en waarmee we door herinnering affectief verbonden zijn en die we daarom niet kunnen missen." Tot de fysieke omgeving moet ook de

historisch gegroeide ruimtelijke structuur worden gerekend. Deze is onvervangbaar. Herstel is geboden als de structuur en de samenhang in de binnenstad geweld is aangedaan.

De zorg van het stadsbestuur voor de bewoners moet er toe leiden dat alleen in het uiterste geval en in overeenstemming met de bewoners ingrepen worden gedaan in de woongebieden van de binnenstad. De binnenstad moet voor de mensen herbergzaam zijn. Daartoe moeten de panden in de straatwanden open en attractief zijn. Er moet iets aan te zien zijn en te beleven. Bouwwerken moeten 's avonds niet verworden tot een donker gat maar ze moeten een bijdrage aan de verlichting van de straat leveren. Bouwmassa's die niet door de bestaande maaswijde zijn gedicteerd moeten niet worden toegelaten. "Alles moet worden gedaan om de dominerende massaliteit te voorkomen." Kortom, de nota is één groot pleidooi voor een 'humane' stedenbouw.

De nota kiest voor het opstellen van een zogeheten globaal bestemmingsplan. Het bestemmingsplan moet zo zijn ingericht dat het gaat om het beheersen van processen in plaats van het star nastreven van een strak omschreven toekomst. Het globale bestemmingsplan behoeft uitwerking door B en W of de Raad. De stad is niet alleen voor maar ook van zijn bewoners. Het ontwikkelen van het bestemmingsplan heeft de samenwerkingsplanologie als uitgangspunt, dat wil zeggen dat het plan ontwikkeld wordt in samenspraak met alle belangstellenden en belanghebbenden. Dat blijkt nog niet mee te vallen als van gemeentewege het gesprek over de doelstellingennota bij bevolking en Raad wordt aangekaart; voor de bewoners en ook voor de leden van de Raad is de nota kennelijk een nogal abstract document. Heel anders want veel concreter ligt dat bij de discussies over de inrichting van de stadsvernieuwinggebieden waar andragoog R. Vos de scharen

flink in beroering weet te brengen (zie ook het artikel van Tom van der Meulen over wijkorganisaties in Vriendenbulletin juni 2021). En van het *verkeerssirkulatieplan*. Beide onderwerpen zijn in Groningen aan de orde als aan de verwerking van de doelstellingen van de nota tot een bestemmingsplan wordt gewerkt. Een gunstige omstandigheid want vóór alles gaat het om het bewerkstelligen van de samenhang van de ruimtelijke processen van de binnenstad van Groningen.

ruimtegevend karakter dragen. Ook het tweede bestemmingsplan van 1995 heeft dit karakter. Maar het derde bestemmingsplan van 2013 spreekt een andere taal. Niet alleen moet alleen gerekend worden met de pandeigenaren die hun eigen pand uitbouwen maar ook met projectontwikkelaars die grootschaliger projecten realiseren. Het gemeentebestuur zegt nu in vrees te leven dat de binnenstad in een te snel tempo op een te eenzijdige manier van karakter zal veranderen.

©Abe Kuipers, Lussenkaart Verkeerssirkulatieplan Binnenstad Groningen 1977 c/o Pictoright Amsterdam 2021.

Na 50 jaar

Achteraf gezien is wellicht het belangrijkste wapenfeit van de nota dat de overwogen aanslagen op het bestaande landschap van de binnenstad geen doorgang zullen vinden. De waarde van het gegeven, het geërfde voor de bewoners wordt onderkend, zowel als het gaat om de eeuwenoude structuur, het stratenpatroon van de stad als om de bebouwing. Verkeersdoorbraken in de binnenstad worden voorkomen c.q. teruggedraaid zoals het geval is met het Zuiderdiep dat voor een tijdje het aanzien van een autosnelweg heeft en van kaalslag van delen van wijken en buurten wordt afgezien. Kortom, de stad blijft herkenbaar voor zijn bewoners. Gegeven de doelstellingen van de nota van 1972 zal het bestemmingsplan van 1978 een zeer

Door strengere bouwnormen en het afschaffen voor wat betreft de binnenstad van de afwijkingenbevoegdheid van de bouwnormen waarover het college in de bestemmingsplannen van 1976 en 1995 beschikte zijn er minder directe bouw mogelijkheden zodat het transformatieproces dat de binnenstad voortdurend ondergaat beheersbaarder wordt. Toch komt hier de laatste jaren weinig van terecht. Dankzij nieuwe planologische wetgeving, een gevolg van de Crisis- en herstelwet (Chw) van 2010, kan door B en W heel flexibel omgesprongen worden met de in het jongste bestemmingsplan door de gemeenteraad vastgestelde normen. Het is alsof het derde bestemmingsplan inmiddels terzijde geschoven is. De functieverdringing in het centrum van de stad is van alle tijden. De economisch zwakkere winkelfunctie

wordt inmiddels door de horeca verdrongen waardoor het sociale leven in het stadscentrum zoals in de doelstellingennota werd gehoopt veel intenser is geworden. Ook het culturele leven heeft een impuls gekregen ondermeer door de komst van nieuwe podia als de poppodia en die van de (grote) binnenstadkerken en het Forum. De stad is verpret of, aardiger gezegd, geeft de bezoekers meer beleving. In de woonfunctie van de binnenstad is sprake van een in 1972 niet voorziene verdringing: de studentenhuisvesting als economisch sterkste partij verdringt de gezinshuisvesting.

Het aanzien van de binnenstad is daardoor ook veranderd. Op de bestaande daken ontwikkelt zich een nieuwe woonlaag, vaak opgetrokken van afwijkend bouw materiaal. Op een creatieve wijze wordt het bouwvolume van de binnenstad opgetoet en worden studenten geherbergd. Dat er zich ongedachte ontwikkelingen zouden voordoen werd in de Doelstellingennota voorzien. Vandaar het pleidooi voor een bestemmingsplan met alleen strikt noodzakelijke voorschriften, een open karakter en zonder dat een eindbeeld van een periode van stedelijke ontwikkeling zou worden vastgelegd. In die zin past deze ontwikkeling prima bij de doelstellingennota. Tegelijk wordt er afbreuk gedaan aan een andere doelstelling, het beschermen van de voor de bewoners herkenbare en vertrouwde stedelijke omgeving.

De maatschappelijke woelingen van de jaren '60 van de vorige eeuw brengen bestuurders er toe groot belang te hechten aan participatie en inspraak door de bevolking. De doelstellingennota vindt dat de stedenbouw niet zonder participatie en inspraak kan. Nog in 2010 biedt wethouder Frank de Vries inwoners de mogelijkheid om te worden betrokken bij het ontwerpen van het nieuwe bestemmingplan van 2013. Maar de laatste jaren worden de

kaarten anders geschud. De Chw perkt de inspraak in, de bouw moet tempo maken en de protesterende burger participeert niet langer aan de werktafel van de planologen maar in de zittingen van bezwarencommissies en rechtbanken. Ook de vertegenwoordigers van de inwoners, de gemeenteraadsleden, laten de beslissing over omgevingsvergunningen graag over aan het college. Zo weinig mogelijk vergunningen via de Raad is het devies, daarmee de burgers de mogelijkheid van inspraak in de Raad ontnemende. In 1972 werd dit ondenkbaar. Echter, de omgevingswet die al jaren op het punt van invoering staat, wil het participatieproces weer in oude luister herstellen. De burger zal, en als het aan de wetgever ligt vanaf het begin, bij het ontwerpen en voorbereiden van een omgevingsplan of een bouwproject moeten kunnen participeren. Na het verlenen van de omgevingsvergunning zal de burger zijn heil bij de rechtspraak moeten zoeken.

Op 10 maart van dit jaar houdt de Raad zich bezig met de plannen van de RUG tot optopping van Oude Boteringstraat 18, de vroegere Openbare Bibliotheek. De universiteit beoogt de Juridische faculteit er ten dele te huisvesten. Zinnige en

onzinnige afwegingen passeren de revue. Enkele raadsleden zeggen dat het verzet is ingegeven om reden van 'schoonheid' en dat daarover niet valt te twisten. Het zijn particuliere opvattingen die de gemeente ter zijde kan laten als het voor en tegen van het project tegen elkaar moet worden afgewogen. Hadden ze maar eens kennis genomen van de Doelstellingennota denk ik. *Behalve nuttigheidsmaatstaven schieten ook maatstaven van schoonheid tekort als het gaat om dingen die karakteristiek zijn en waarmee we door herinnering affectief verbonden zijn en die we daardoor niet kunnen missen. De stad wordt tot vertrouwde omgeving doordat zij associaties en herinneringen bevat voor elk van de bewoners en voor alle bewoners tezamen; dat komt niet door stijlvastheid, bouwkundige kwaliteiten of in het oog lopende schoonheid maar vooral door wat men er meemaakte en wat dat betekende* (Doelstellingennota pagina. 27). In zijn redeneringen en stellingnames geeft de nota, vijftig jaar na zijn verschijning, nog veel stof tot nadenken over de inrichting en de ontwikkeling van de binnenstad.

Aan bestaande gebouwen moet een zeker bestaansrecht worden toegekend. Slechts in het uiterste geval mag worden overgegaan tot ingrepen, welke gehele of gedeeltelijke afbraak tot gevolg hebben.

Kaalslag is de vrucht van onverantwoord optimisme. Voorlopig moet gelden, dat we wel weten wat we hebben, maar niet wat we er voor in de plaats krijgen. Dit is geen verheerlijking van het verleden, maar eenvoudig een kwestie van doelmatigheid, waarvan we - als we tenminste de nodige verbeeldingskracht daartoe kunnen opbrengen - kunnen profiteren.

In het algemeen geldt voor gebouwen - vooral als het gaat om woningen -, dat zij, wanneer zij "ziek" zijn, al gauw ten dode worden opgeschreven. Terwijl zieke mensen meestal worden genezen, althans alles daartoe in het werk wordt gesteld, besluit men bij gebouwen en vooral bij woningen vaak zeer snel tot afbraak. Toch zijn gebouwen dikwijls gemakkelijker te genezen dan mensen.

Driegemeentenpunten: Groningen/Noordenveld/ Westerkwartier

Tom van der Meulen

Na de aflevering Driegemeentenpunten in het bulletin van september (Groningen-Tynaarlo-Noordenveld) gaan we met de klok mee naar het punt van samenkost van Groningen, Noordenveld en Westerkwartier. Van deze drie gemeenten is Westerkwartier de jongste: op 1 januari 2019 ontstaan uit de gemeenten Groo-tegast, Leek, Marum en Zuidhorn; ook is een stukje van de voormalige gemeente Winsum (die inmiddels deel van Het Hogeland was geworden) bijgevoegd: Ezinge, Feerwerd en Garnwerd. Met een inwonertal van 63650 op 1 januari 2021 is de gemeente net iets groter dan Midden Groningen, en neemt daarmee in de provincie de tweede plaats in.

Een nieuwgevormde gemeente wil zich 'op de kaart zetten'. Wie is men, wat wil men, hoe wil men worden gezien? Een logo kan hierbij helpen. Uit het recent verschenen *LogoLand, a compilation of all the municipality logos of the Netherlands* (Amit Bismas) blijkt dat de naam van de gemeente, Westerkwartier, opvallend leidend is geweest in het logo-ontwerp. Het logo bestaat uit 3 v'tjes, twee horizontaal, één gekanteld, met daarnaast 'Gemeente Westerkwartier'. De drie v'tjes vormen samen de letters W en K van Wester Kwartier, en de v'tjes zijn gevormd uit vierkanten waar een kwart is uitgesneden: van kwartier. Het gekantelde v'tje wijst

naar links, het westen. Zo komt de naam Westerkwartier op liefst drie manieren in het logo terug! Het arrangement als geheel van de elementen van het ontwerp verwijst naar de rol van de gemeente in relatie tot de bevolking: dicht bij de bevolking, zo schrijft Bismas, ongetwijfeld op gezag van zijn bron(nen). De kleuren van de elementen worden als volgt toegelicht: groen voor land en natuur, blauw voor de hemel en het water, en grijs – down to earth – de bodem en (opnieuw) de relatie gemeente-bevolking. U begrijpt, Logoland is een ware *Fundgrube* voor een iconografische studie naar logo's. Valt er, in navolging van Champollion die de Egyptische hiërogliefen bestudeerde, een systeem in te ontdekken? Aan die vraag zullen we na afloop van deze serie Driegemeentenpunten nog eens aandacht schenken.

Motiveringen/intenties van de makers/opdrachtgevers kunnen wel eens haaks staan op wat gebruikers in een logo herkennen of juist niet herkennen. Wat wil men van zichzelf laten zien? Wat *laat* men van zichzelf zien? Welke *boodschap* wenst men te brengen? Hoe *effectief* is men daarin? En is dat alles *plausibel*?

Of een inmiddels wel op leeftijd geraakte slogan als 'less is more' in ontwerpen doorwerkt is een andere, maar eveneens met effectiviteit (en efficiëntie) te maken hebbende vraag – we komen daar in onze volgende bijdrage nog op terug. Op dit moment resteert slechts nieuwsgierigheid naar de wijze waarop de gemeente Westerkwartier als opdrachtgever heeft gefunctioneerd bij het ontwerp(-proces) van dit logo. Want: was het de gemeente of was het de logo-ontwerper die zo 'getriggerd' was door de naam Westerkwartier?

Terug naar het driegemeentenpunt. Voorgangers van de huidige drie gemeenten zijn Hoogkerk, Roden en Leek (daarvoor: de grietenij Vredewold-oostdeel). Kijken we in de atlas van de Franse kaarten uit 1810-13 dan komen deze gemeenten bij elkaar op een punt, circa 375 meter ten zuid-zuidoosten van het waterkruispunt Hoendiep-Zuidwending-De Gave (De Poffert).

De Bonnekaart uit 1908 laat ten opzichte van de Franse kaart geen verandering van het grensverloop zien. Ook in de verkaveling en het wegenverloop zijn er, los van het aansnijden van het veen in de Lettelberter Petten, even ten zuidwesten van het driegemeentenpunt, in die honderd jaar geen noemenswaardige dingen gebeurd.

Franse atlas (1813)

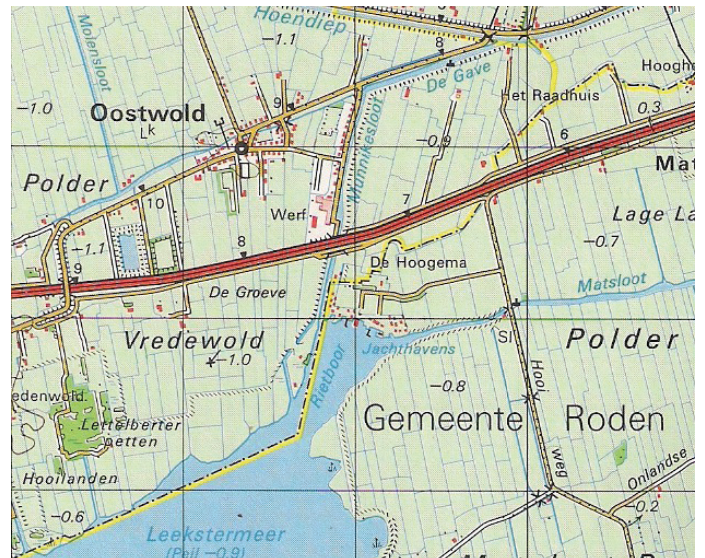
Top. kaart (1883)

Franse atlas (1813)

Bonnekaart (1908)

Topografische kaart 1983

Topografische kaart 1998

Topografische kaart 2016

Anders wordt het als we de topografische kaart uit 1983 er bij pakken. Rijksweg 43 is dan al omgebouwd tot A7. Gemeentegrenzen hebben nog hun oorspronkelijke verloop, dan weer noordelijk, dan weer zuidelijk van de A7. Wel blijkt op deze kaart de grens tussen Groningen en Drenthe in het Leekstermeer rechtgetrokken te zijn: het vloeiende verloop door het meer, even zuidelijk van de noordoever, zowel op de Franse kaart als op de Bonnekaart, is passé. Sterker nog, een smalle strook van de Hooilanden bij de Lettelberter Petten is volgens de kaart onder Drents bestuur gekomen!

Op de Topografische kaart van 1998 is een en ander gewijzigd ten opzichte van 1983: de noordelijk van de A7 liggende schillettjes Drenthe zijn aan de provincie Groningen gekomen en de zuidelijk van de A7 gelegen strookjes Groningen gingen naar Drenthe. Het beginpunt van de kilometrering van de A7 werd verplaatst van het Groningse Vrijheids-

plein naar het Knooppunt Zaandam. Met de genoemde grenswijzigingen verschoof het driegemeentenpunt. Het ligt nu bij kilometerpaal 190 aan de zuidzijde van de A7 in de nabijheid van de bekende recreatievoorziening 'Woeste Hoeve'. Daarmee is het van zijn oorspronkelijke plaats circa 500 meter verschoven naar het zuidwesten.

De grens van Groningen en Drenthe werd langs de oever van het Leekstermeer gekarteerd.

Tenslotte de meest recente kaart, uit 2016. Het oorspronkelijke driegemeentenpunt is opgenomen in het bedrijvenpark Westpoort. Het geknikte verloop van de zuidelijke gemeentegrens tussen Groningen en Westerkwartier is slechts te begrijpen door te kijken naar de oudere kaarten: het is de oostgrens van de Kleine Oostwolder polder, een verkavelingsblok dat naderhand is doorsneden met een brede water-

gang westelijk van het bedrijventerrein Westpoort. Met als gevolg dat nu een schilletje van dit bedrijventerrein in Westerkwartier ligt. Daar lag ook het driegemeentenpunt, waarvan hierboven sprake was. Te gelegener tijd is hier wel een kleine grensverlegging te verwachten – het is opvallend dat dit al niet bij de vorming van Westerkwartier is gebeurd.

Geraadpleegd kaartmateriaal:

H.J. Versvelt en M. Schroor, *De Franse kaarten van Drenthe en de Noordelijke kust*. Heveskes uitgevers Groningen 2001.

Grote Historische topografische Atlas +/- 1900-1930 schaal 1:25.000. Uitgeverij Nieuwland 2006

Grote Topografische atlas van Nederland 1:50.000. Wolters Noordhoff 1987

Grote Topografische Atlas van Nederland 1:50.000. Wolters-Noordhoff 1998

Topografische Atlas Noord Nederland 1:50.000 Uitgeverij 12 Provinciën, Landsmeer 2018

Top. kaart (2016)

Matsloot, kilometerpaal 190 (A7 rechts)

Verlengde Hereweg 183

hoe de gemeente weer struikelt over het bijbehorende bouwwerk

Pieter Bootsma

In 2010 staat de villa op het adres Verlengde Hereweg 183, Klein Toornvliet genaamd, te koop. Ooit woonde hier de bekende historicus Johan Huizinga die het concept van zijn beroemdste boek *Herfstij der Middeleeuwen* al wandelend langs het Damsterdiep heet te hebben bedacht. Voor de gemeente is de mogelijke verkoop van het pand reden voor een bouwhistorisch onderzoek naar het huis en de omringende parkachtige tuin. Het opgemaakte rapport beschrijft de situatie aldus: "Villa en parkachtige tuin met boombeplanting, heesters, groen en de komvormige vijverpartij zijn van bijzondere landschappelijke en historische waarde omdat ze als een eenheid ontworpen zijn met elementen van de Engelse landschap- en landhuisstijl. De architectuur van het huis is nadrukkelijk georiënteerd op en ontworpen in nauwe samenhang met de tuin" (pg 16 rapport bouwhistorisch onderzoek door de gemeente).

De nieuwe eigenaar, *Stichting Residentie Buitenzorg*, ontwikkelt een plan voor de bouw van een complex van acht appartementen in de tuin en ontvangt daarvoor een omgevingsvergunning van de gemeente. Hoe is het mogelijk, vragen de Bond Heemschut en de Nederlandse Tuinenstichting zich af dat de gemeente ondanks de resultaten van zijn eigen onderzoek in 2010, aan Buitenzorg de bouw in de monumentale tuin wil toestaan van een complex van 308 m² dat nauwelijks kleiner is dan de villa. De beide organisaties en een bewoner van een naast gelegen pand dienen

op 9 januari 2018 bij de bezwaarschriftencommissie van de gemeente een bezwaarschrift in. Het resultaat van de zitting van 10 juli 2018 is dat de commissie aan B en W adviseert om de omgevingsvergunning in te trekken, een advies waaraan het college zal voldoen. De gemeente heeft naar het oordeel van de commissie het ontworpen appartementencomplex ten onrechte als *bijbehorend bouwwerk* bij de villa aangemerkt en kan dan ook niet met de door hem gevolgde procedure voorbijgaan aan de strijdigheid van het plan met het geldende bestemmingsplan (zie de Bulletins van maart en december 2018).

Buitenzorg zal de strijd voortzetten en verzoekt de gemeente opnieuw om een omgevingsvergunning voor *het oprichten van een bijbehorend bouwwerk ten behoeve van acht zorgappartementen en het deels in gebruik nemen van het hoofdgebouw (de villa) voor de functie maatschappelijke doeleinden*. De gemeente verleent wederom een omgevingsvergunning en wel op 12 december 2019. De Bond Heemschut, de Tuinenstichting en enkele omwonenden stellen ieder afzonderlijk beroep in tegen het gemeentelijk besluit bij de bestuursrechter. Op 21 oktober 2020 vindt de zitting plaats. Het onderzoek ter zitting wordt niet afgesloten om partijen in de gelegenheid te stellen nadere informatie in te dienen en daarop te reageren. Uiteindelijk komt het op 14 april 2021 tot de voortzetting van de zitting en kan de rechtbank tot sluiting van het onderzoek besluiten. Op 18 augustus

2021 doet de rechtbank uitspraak: het besluit van de gemeente een omgevingsvergunning te verlenen aan de Stichting Residentie Buitenzorg moet worden vernietigd.

Uit het vonnis valt af te leiden dat de eisers (Heemschut c.s.) de gemeente (de verlener van de omgevingsvergunning) op een drietal thema's hebben aangesproken:

1. De aantasting door het bouwproject van de **monumentale waarde** van de tuin. De gemeente brengt hier tegen in dat de tuin geen onderdeel is van het beschermde rijksmonument, daarbij verwijzend naar het advies van de *Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE)*. De RCE heeft weliswaar gezegd dat de historische tuinaanleg een monumentale waarde vertegenwoordigt maar al in 2012 geconcludeerd "dat de tuin niet valt onder de wet- en regelgeving die geldt voor gebouwde en groene rijksmonumenten." Over het landschapson ontwerp van *MD architecten* voor de tuin dat samen met de gemeente zal worden uitgewerkt adviseert de RCE positief. Dat Heemschut c.s. een andere mening hebben over de monumentale waarde van de tuin doet geen afbreuk aan de positieve advisering van de RCE. Ze hebben "ook geen deskundig tegenadvies ingediend", aldus de rechtbank die concludeert dat "deze beroepsgronden niet slagen".

2. Dat het bouwplan in strijd is met het bestemmingsplan 'Coendersborg' wordt door de gemeente niet betwist. Heemschut c.s. vinden echter dat

de gemeente bij het verlenen van de omgevingsvergunning tekort is geschoten bij het **planologisch afwijken** van de regels. Een goede ruimtelijke onderbouwing van de afwijking ontbreekt evenals de *verklaring van geen bedenking(vvgb)* die de gemeenteraad had moeten afgeven. De rechtbank concludeert daarentegen dat de gemeente gebruik heeft kunnen maken van een bevoegdheidstoepassing waarvoor geen ruimtelijke onderbouwing en een vvgb nodig is.

3. In de planologische regels doet tegenwoordig het begrip **bijbehorend bouwwerk** opgeld. "Het bijbehorend bouwwerk is een uitbreiding van het hoofdgebouw dan wel functioneel met een zich op hetzelfde perceel bevindend hoofdgebouw verbonden," luidt art 1 bijlage II van het Besluit omgevingsrecht (Bor). De Vrienden kwamen er mee in aanraking bij het verzet tegen de bouw van Roode Weeshuisstraat 4 (dat momenteel verrijst tegenover de historische

huizen vóór het Roode Weeshuis). Projectontwikkelaar MWPO beriep zich op deze regel toen hij een omgevingsvergunning aanvraag voor een gebouw boven de in het bestemmingsplan toegestane hoogte. De bouwlagen boven deze hoogte werden 'bijbehorend bouwwerk' genoemd. Aan MWPO werd de omgevingsvergunning verleend. Het complex van zorgappartementen in de tuin van Klein Toornvliet noemt Buitenzorg het 'bijbehorend bouwwerk' bij de villa waarin ten behoeve van de bewoners van de appartementen nu ook zorgfuncties zullen worden gevestigd. De gemeente vindt hierin aanleiding de omgevingsvergunning te verstrekken. De rechtbank zal anders oordelen: de appartementen zijn namelijk zo ingericht dat er ook bewoners in kunnen zijn gehuisvest zonder enige zorgbehoefte. Daarmee is de functionele verbinding niet gegarandeerd. De omgevingsvergunning moet worden vernietigd. Al met al is de toepassing van het begrip 'bijbehorend bouwwerk' voor de

gemeente een lastige zaak. Eerder kreeg de gemeente er mee te maken bij de bouw van *De kunstwerf*. De verleende vergunning moest worden vernietigd toen ter zitting bleek dat de bestuursrechter van de gemeente geen antwoord kreeg op zijn vraag welke van de vier panden als hoofdgebouw en welke als bijbehorend bouwwerk moest worden beschouwd.

Tegen het oordeel van de Groningse bestuursrechter wordt door Buitenzorg beroep aangetekend bij de Raad van State. Het oordeel van de Raad van State over het verstrekken van een omgevingsvergunning door de gemeente zal echter niet meer komen. Heemschut c.s. zullen bericht ontvangen dat het beroep wordt ingetrokken. Naar wij hebben vernomen is de villa met de monumentale tuin intussen verkocht en zullen de toekomstige bewoners geen bouwwerk in de tuin van Klein Toornvliet oprichten.

Een herinneringstegel voor de Grote Sociëteit

Piet Pellenbarg

Was u op maandag 1 november op de Grote Markt in Groningen? Dan had u aan de oostzijde, bij de voorgevel van het net nieuwe Market Hotel van de Westcord groep, halverwege de middag een forse groep eerbiedwaardige oude heren dicht bijeen kunnen zien staan, naast een grote gele vorkheftruck, luisterend naar een paar korte voordrachten. Dicht bijeen stonden ze nog, want de herinvoering van de anderhalve

meter maatregel ter beteugeling van de oplaaiende COVID 19 besmettingsgolf zou minister-president Rutte pas de dag erna afkondigen. Wat zij daar deden? Toekijken bij het leggen van een tegel met inscriptie, die herinnert aan het feit dat op die plek gedurende 166 jaren het 'Huis Panzer' stond, waar de Grote Sociëteit placht bijeen te komen. Wat moeten we daarvan weten?

De Grote Sociëteit Groningen is één van de oudste nog actieve 'Heeren Sociëteiten' van Nederland (er zijn ook nog steeds geen vrouwelijke leden, al wordt daar 'wel over nagedacht'). Ze werd opgericht de 1e november 1765 in de toenmalige stadsherberg en wijnhuis 'Het Gouden Hoofd' en vond bijna tien jaar later een definitieve eigen stek toen de Sociëteit in 1774 het Huis Panzer aan de Oostzijde van de Grote Markt

kocht. Dat huis lag pal naast het beruchte Scholtenshuis (aan de kant van de Martinatoren) dus Willem Albert en later Jan Evert (die natuurlijk lid waren) konden na sociëteitsbezoek altijd gemakkelijk thuiskomen ook als ze een slok op hadden.

In 1940 namen de Duitse bezetters het Huis Panzer samen met het ernaast gelegen Scholtenshuis in beslag. De Sociëteit (in de oorlog verboden) herleefde wel na de Duitse bezetting, maar het pand was bij de gevechten in de late april dagen van 1945 verloren gegaan, samen met de rest van de oostwand, én de noord- en westwand. De Sociëteit zwierf daarna een tijd langs diverse locaties in de stad: Riche, De Doelen, Het Boschhuis, en uiteindelijk, van 1989 tot heden, het Schimmelpenninckhuis. Een geheel eigen onderkomen is nooit meer gerealiseerd. Het laatste eigen pand was dus Huis Panzer aan de Grote Markt Oostzijde nummer 27. Alle latere locaties zijn bij vorige lustra van de Sociëteit voorzien van een of ander gedenkteken, dus leek het passend dat toch ook te doen voor de oorspronkelijk locatie, nu de vernieuwing van de Oostwand van de Markt een feit is. Er werd gekozen om dat te doen op de plek waar Huis Panzer ooit stond, en waar nu het Market Hotel is verzezen, met aan de straatkant het Café Willem Albert (zoals bekend, vernoemd naar de beroemde domineeszoon Scholten die naar Groningen was gekomen om daar zijn imperium van aardappelmeelfabrieken te stichten). De 1e november was gekozen voor het plaatsen van de herinneringstegel omdat die dag de Dies Natalis is van De Groote Sociëteit, de dag waarop ze is gesticht in 1765). Een ingelijste foto van het oude Huis Panzer is aangeboden aan manager Niek Straus van het hotel, om op te hangen in het café.

Waagplein, plaats van herberg Het Gouden Hoofd waar de Groote Sociëteit van 1765-1774 zijn onderkomen had.

Huis Panzer, links van het Scholtenshuis.

Jouke van Dijk: Studenten in Groningen, lust of last? Op naar de 100.000?

Pieter Bootsma

Het zevende lustrum van de Vrienden in 2019 stond in het teken van de verhouding tussen stad en universiteit. Jouke de Vries, de voorzitter van het college van bestuur van de RUG sprak toen naar aanleiding van enkele vragen uit het publiek te spreken over de groei van de universiteit. Misschien kwam het door enig gesputter uit de zaal over de lasten die de RUG aan de stad oplegde maar de collegevoorzitter pleitte voor bescheidenheid in de verdere ontwikkeling van zijn instelling. De universiteit zou wat hem betreft niet groter hoeven te groeien – hij noemde een aantal van 31 000 studenten – en zou aan locatiespreiding kunnen doen: hij zag wel iets in een ‘Universiteit van het Noorden’ met naast Groningen nevenvestigingen in Emmen, Leeuwarden, Drachten en zelfs de Eemshaven, aldus het verslag in het Vriendenbulletin van november 2019. Hoe anders hoorde ik onlangs prof. Jouke van Dijk, hoogleraar regionale arbeidsmarktanalyse aan de RUG en voorzitter van SER-Noord-Nederland spreken over de expansie van de universiteit. Hij denkt aan een groei tot 80.000 à 100.000 studenten in het Groningse hoger onderwijs (RUG en Hanzehogeschool). Dat zou heel goed zijn voor de economie van stad en regio en is volgens hem reëler dan het realiseren van een waterstofeconomie. De stad zou zich dan kunnen scharen in het rijtje van beroemde

university towns zoals Oxford, Cambridge, Uppsala, Odense, Leuven, Padova en Heidelberg, steden die economisch volledig worden gedomineerd door het aldaar gevestigde hoger onderwijs. “Waarom niet”, zei Van Dijk “we zitten al in het rijtje van de honderd beste universiteiten ter wereld. Nu nog de doorgaande ontwikkeling tot een echte university town.” De voorzichtige stijl van de bestuurder tegenover de expansieve, op groei en vooruitgang gerichte stijl die we vaker tegenkomen bij wetenschappers uit de economische hoek.

Van Dijk illustreert in zijn lezing met enkele tabellen de bijzondere positie van Groningen als stad van hoger onderwijs in ons land. Ik ontleen daaraan de volgende gegevens. In het cursusjaar 2015-2016 zijn aan de Rijksuniversiteit en de Hanzehogeschool in totaal 56.287 studenten ingeschreven, in het cursusjaar 2020-2021 zijn dat er 65.791, een groei van ca 10.000 oftewel 17%. Lang niet alle studenten wonen in de gemeente Groningen: In 2020 wonen 15.288 studenten van de Hanzehogeschool en 19.986 studenten van de Rijksuniversiteit in de stad, samen 35.274 studenten oftewel 15,1 % van het inwonertal van Groningen. Alleen de studenten in het hoger onderwijs van Delft en Wageningen vormen een groter aandeel in de bevolking van de

beide steden, namelijk 15,3 % en 18,9 % . ‘Leiden’ komt na Groningen met een aandeel van 12,9 % van het inwonertal van deze stad. Opmerkelijk is dat in Groningen het aandeel van de in de stad wonende studenten ten opzichte van de totale bevolking tussen 2015 en 2020 teruggelopen is van 18,4 % naar 15,1 %. Het aantal buitenlandse studenten op de RUG is tussen 2015 en 2020 gestegen van 4000 naar 8000 studenten en op de Hanzehogeschool van 2500 naar 3000. Het aandeel van de buitenlandse studenten in de totale studentenpopulatie bedraagt in Groningen 16 %, evenveel als in Delft en Enschede terwijl het in studentensteden als Leiden, Utrecht en Nijmegen gaat om 5%. Verreweg het hoogste aandeel heeft Maastricht waar 40% van de studenten uit het buitenland komt.

Volgens Van Dijk levert de universitaire populatie de stad allerlei voordelen op. In de eerste plaats werkgelegenheid in de sectoren hoger onderwijs, research en development (R&D) en academisch ziekenhuis (UMC). Met deze drie sectoren (HO, R&D, UMC) die tezamen 24.000 werknemers tellen neemt Groningen in Nederland nu de vierde plaats in na Amsterdam, Utrecht en Rotterdam. Directe werkgelegenheid brengt ook altijd indirecte werkgelegenheid met zich mee, in Groningen geschat op 5000

werknemers. Samen gaat het om 29.000 werknemers, dat is 19% van de totale werkgelegenheid. Dan zijn er de bestedingen door werknemers en studenten. Die bedragen voor Groningen 1600 miljoen, dat is 30 % van de totale loonsom van zijn werkende bevolking. Wageningen, Leiden en Delft scoren nog hogere percentages (zie ook de bijgevoegde tabel Bestedingsruimte van medewerkers en studenten in 13 Nederlandse steden met hoger onderwijs). De vele jonge mensen geven deze steden een levendig karakter. De stad heeft veel hoogwaardig human capital en heeft de beschikking over hoogwaardige kennis en toegang tot een wereldwijd kennisnetwerk. Van belang voor de economie is ook hoeveel gediplomeerden er in de stad van hun opleiding blijven 'hangen'. Van de studenten van de Groningse universiteit is 47 % afkomstig uit het Noorden en 53 % van elders. Twee

jaar na afloop van de studie woont 49 % van de afgestudeerden in het Noorden, na vier jaar 40 % en na zes jaar 36 %. Er is dus sprake van een licht oplopende 'braindrain'. Volgens Van Dijk ligt hier een kans voor expansie van de R&D sector die in Groningen niet zo groot is. Dat is beter en duurzamer dan heel veel andere plannen voor de versterking van onze regio.

Dat er ook nadelige effecten optreden van de groei van het hoger onderwijs in de stad wordt door Van Dijk wel onderkend maar daar kan wat aan gedaan worden. Dat wordt wel bewezen door de bouw tussen 2016 en 2020 van 4000 onderkomens voor jongeren. De ervaren huisvestingsproblemen van de laatste tijd doen zich vooral voor bij de buitenlandse studenten. Enkele honderden beschikken bij de start van een nieuw studiejaar niet over een onderkomen. Ze zijn

zich niet bewust van de noodzaak vroegtijdig op zoek te gaan naar een kamer. Een betere voorlichting door de universiteit in dezen zou soulaas kunnen bieden. Wat de overlast betreft die studenten veroorzaken, is die nu zo erg? En kan die niet beter worden gemanaged door de gemeente en de kennisinstellingen? Hij somt op: de bouw van woningen op de Zernikecampus, het vormen van studentenwijken en het beperken van de overlast door de rantsoenering van het bier of desnoods het sluiten van Vindicat. Maar het is duidelijk: al met al vindt Van Dijk het maar merkwaardig dat er zoveel aandacht is voor de toch beperkte overlast door studenten maar zo weinig aandacht voor de grote economische betekenis van universiteit en Hanzehogeschool voor stad en regio.

Bestedingsruimte van medewerkers en studenten in 13 Nederlandse steden met hoger onderwijs.

Stad	Loonsom in miljoenen van werkenden in HO, WO, R&D, UMC	Bestedingen studenten in miljoenen	Totaal van loonsom werkenden en bestedingen van studenten	% van de loonsom van de totale werkende bevolking
Amsterdam	2200	1090	3300	11,2
Delft	500	300	800	41,3
Den Haag	470	320	800	8,0
Eindhoven	1110	310	1430	24,5
Enschede	320	260	590	25,2
Groningen	970	640	1600	29,8
Leiden	720	340	1050	47,4
Maastricht	490	250	740	30,1
Nijmegen	730	420	1150	39,2
Rotterdam	1030	650	1680	11,8
Tilburg	270	280	550	15,7
Utrecht	1230	620	1850	19,5
Wageningen	340	130	470	77,2
13 steden	10390	5610	16000	17,7
Nederland	21890	7110	29070	10,0

Bron: NEO Observatory

Opgemerkt: koskytend grien

Tom van der Meulen

Een vreemde titel, zult u denken - als ik al voor u zou willen/mogen/kunnen denken. Voor Groningen, en dan met name de omgeving van de stad, geldt 'Er waron hiera liudi thie thia Vresono tala sprakon', wat, overgezet zijnde, wil zeggen: er woonden hier mensen die de Friese taal spraken. Een (geconstrueerde) oud-Nederlandse zin, niet aangetroffen in enig document (zoals bij 'hebban olla uogala nestas bigunnan hinase hic enda tu', maar als vrucht van taalkundig onderzoek geschreven voor het animatiefilmpje *Taal in Rotta* (=Rotterdam). Met mooie volle klinkers, zoals de NRC (27.5.2020) schreef. Of men ooit in Groningen oud-Nederlands heeft gesproken, het valt te betwijfelen. En of men, in wat later 'stad' heette, Fries sprak, daarover verschillen de bronnen. Huizinga hield de stad Groningen, ontstaan als Drents dorp, verantwoordelijk voor 'het verlies van het Friesch karakter in de gouwen tussen Eems en Lauwers'. Siemon Reker, aan wie ik dit ontleen, voert vervolgens Klaas ter Laan op als een vroege criticus van Huizinga. Ter Laan betwijfelt (in diverse achtereenvolgende edities van het Groninger woordenboek) of het verlies van het Fries in de Ommelanden door de 'grote stad' zou komen. In Oost Friesland is er van een dergelijke stad immers geen sprake en ook daar is het Fries verdwenen. Een redenering waar wel wat op af te dingen valt. Want een bepaalde gang van zaken is niet per sé het gevolg van slechts één bepaalde oorzaak. Uiteindelijk komt Ter Laan zelfs met de opmerking dat het veronderstelde Friese karakter van de Ommelanden een zaak is van naschrijverij. Toch is er inmiddels

wel redelijke consensus over het feit dat in de Ommelanden Fries werd gesproken. Joop van der Horst/Fred Marschall (1992) tonen in hun *Korte Geschiedenis van de Nederlandse Taal* (1992) een kaartje van het gebied waar in 1100 Fries gesproken werd - en laten, mogelijk geïnspireerd door Huizinga, de stad Groningen daarbuiten. Maar in de *Dialectatlas van het Nederlands* (2011) neemt Nicoline van der Sijs de stad Groningen gewoon mee in het gebied waar ooit Fries werd gesproken. En Groningen is de grootste stad ter wereld waar men ook tegenwoordig nog wel eens regelmatig op straat Fries hoort spreken - Friezen doen dat vaak ook luid, het blijft niet onopgemerkt.

Nu de titel van dit stukje. Het is Fries, dat heeft u inmiddels begrepen. Ko is koe, skytend vraagt wat aandacht. Sk is in het Nederlands doorgaans sch, een y (een korte i) kan in het Nederlands goed een ij zijn, een (lange) i, ie, wordt verdubbeld: siik (= ziek) tegenover skyte, wat een korte i-klank heeft; de Friese ie-combinatie heeft een uitspraak met een lichte u-klank op het eind, zoals bij grien. Dat is groen, dat is het in het Engels ook, al spelt men het daar anders (en spreekt men het met een gooie r ook iets anders uit - daarentegen stemmen met de uitspraak van de voorafgaande g het Fries en het Engels overeen). Dus u voelt al waar dit heen gaat, in courant Nederlands is het koeievlaaigroen.

Wat is daarmee in Groningen aan de hand? We zien het meer en meer in het straatbeeld opduiken. Neem bijvoorbeeld het hoofgebouw van

de Hanzehogeschool (architect: SKETS?); of de franse balconnetjes in de nieuwbouw van de Grunobuurt. Is dit een bijdrage aan het stedschoon?

Hanzehogeschool, Van Olsttoren: aan de zonzijde nog te doen, aan de schaduwzijde rechtstreeks uit de gierput opgetakeld; de roosterbekleding van de gevel maakt de associatie met de stal compleet.

Grunobuurt, balconnetjes en voordeuren

Of moeten we denken aan een verwijzing naar oude tijden, toen in het oosten van de stad, aanvankelijk aan

de Drekhaven, later bij de 'Nieuwe verzamelplaats van faecaliën', de schepen werden geladen om in de oostelijke delen van de provincie de vruchtbaarheid van de bodem te bevorderen? En dat men wel aan de kleur, maar niet aan de geur wenst te worden herinnerd? De onvolprezen uitgaven van GRAS van Groninger stadskarten geven een mooi beeld van de plek van deze laadplaatsen. De eerste prent is een fragment van de stadskarta 'Het Kadastraal Minuutplan 1832'. De Drekstoep was sinds 1822 gevestigd op deze plaats,

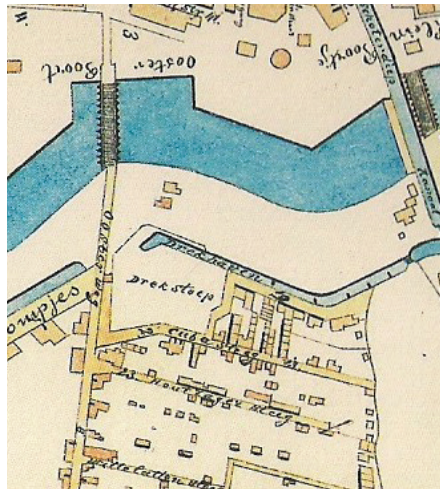
Kadastraal MinuutPlan 1832

tegenwoordig de plek omsloten door de Cubastraat en de Palmslag. In termen van vestingbouw: aan de buitensloot/vaart, Drekvaart geheten, van de 'Verdeckte wegh' (zo geheten bij Haubois) bij de Drenkelaersdwin-ger.

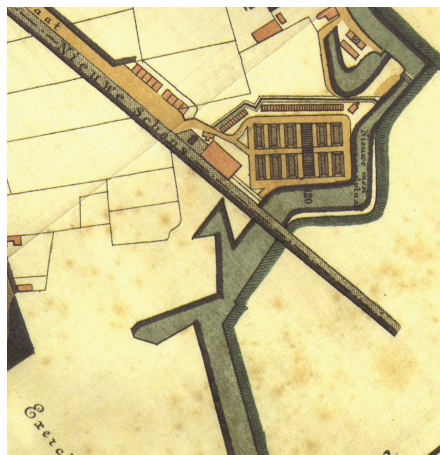
Cubastraat/Palmslag Drekstoep anno 2021. Sijperda weet waar hij zijn poepdoos neerzet!

De tweede kaart is ontleend aan Meindert Schroors Historische Atlas van de stad Groningen. De kaart geeft een overzicht van de cholera-gevallen in 1866 (in dit fragment: de streepjes in de vaart tussen Drekstoep en Winschoterdiep; betreft dit misschien (woon)schepen?).

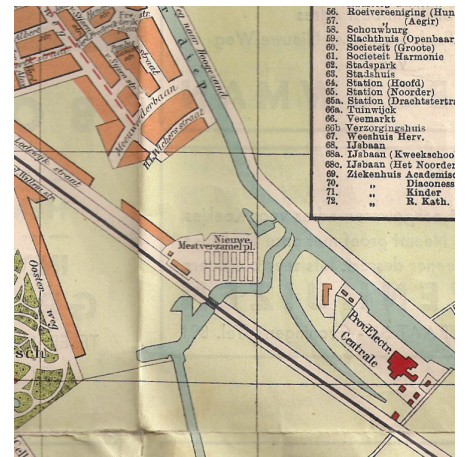
Kaart uit Schroor (1866)

Op het derde fragment, ontleend aan de Platte Grond van Groningen 1887 (Casparie en Scholtens & Zoon) is de drekstoep naar de Helper linie verhuisd, opnieuw met onmiddellijke aansluiting aan het Winschoterdiep. Hier moet de 'Verzamelplaats van faecaliën' zijn nummer (120) op de kaart delen met de Noorder Halte, tegenwoordig het Noorderstation.

Kaart Caspari/Scholtens Zn (1887)

Uit eigen verzameling is de Platte Grond van Groningen van 1934, door H. Edzes in de handel gebracht; de kaart spreekt nog steeds van de 'Nieuwe', maar nu 'mestverzamelplaats'. Veelzeggend is dat de Groninger Beeldbank geen foto's heeft van deze voorziening. In de jaren zestig is deze voorziening gesloten en gaat er een persleiding naar de rioolwaterzuiveringsinstallatie van Garmerwolde. Met de recente toevoeging van Ten Boer aan Groningen is deze essentiële schakel in de voedselketen weer onder de Groningse jurisdictie gebracht.

Kaart Edzes (1934)

Situatie Helperlinie/Winschoterdiep thans. De Helperlinie inspireerde de straatnaamgevers meer (Lunettenhof, Bastion, Redoute enzovoort) dan de recentere functie van mestverzamelplaats in de 19e en 20e eeuw.

Activiteiten

In de herkansing: Gesprek over Forum, Nieuwe Markt en Oostwand

Toen het Forum, de Nieuwe Markt en de Oostwand hun voltooiing naderden leek het de Vrienden een goed idee om eens enkele deskundige meningen te peilen. Niet alleen over het resultaat maar ook over de weg daarnaar toe. Wat was het oorspronkelijke idee en hoe heeft dit uitgepakt? Wat verdient lof en wat kritiek en waarom? Het zou een paneldebat worden en de voorbereidingen ervoor waren al ver gevorderd. We besteedden zelfs een heel nummer van ons bulletin aan deze grote stedenbouwkundige ingreep. De verwachtingen met dit alles gewekt werden echter door corona grondig de bodem ingeslagen. Maar nu gaan we voor de herkansing, in de hoop natuurlijk dat het virus niet opnieuw roet in het eten zal gooien. Het paneldebat zal alsnog worden gehouden en wel op 3 februari des avonds in de Doopsgezinde kerk aan de Oude Boteringestraat. Voordeel van het gedwongen uitstel is dat nu goed zichtbaar is hoe alles eruit is komen te zien en functioneert. Dit kan een extra dimensie geven aan het debat.

De namen van de panelleden zullen binnenkort bekend worden gemaakt op onze website waarop ook verdere praktische informatie te vinden zal zijn. Wij rekening op veel belangstelling bij u als Vrienden en wij vragen u om ook in ruimere kring bekendheid te willen geven aan deze activiteit.

Herkent u deze torens?

Kent u deze torens ? (zie nr 106, pagina 18)

Voor hen die misschien een slapeloze nacht hebben gehad met het thuisbrengen van de afgebeelde optoppingen, een overzicht van de bouwsels:

van links naar rechts, bovenste rij:

Telefoonmast op parkeergarage Haddingestraat,
toren Remonstrantse kerk/SOGK,
dakruiter Jacob en Anna Gasthuis (Gasthuisstraat);

onderste rij:

traptoren RUG, Broerplein,
Martinitoren, dakruiter op vm. Chr. HBS, thans Nieuwen-
huisgebouw Groote Rozenstraat.

Oproep aan onze donateurs

Het bestuur van de stichting Vrienden van de Stad Groningen heeft behoefte aan versterking. We zoeken een bestuurslid (v/m) dat ingevoerd is in het gebruik van social media, dan wel daarvoor een te ontwikkelen belangstelling heeft. Zo kunnen we ook via actuele kanalen werken aan onze publiciteit en naamsbekendheid. Hier ligt ook een link met onze website, die we meer dan tot nu toe willen profileren als een zelfstandig instrument (naast het Vriendenbulletin) in de communicatie met derden.

En verder: Alfred van Deemter, belast met onze donateursadministratie, heeft te kennen gegeven met dit werk (dat hij sinds 2005 doet) te gaan stoppen. Voor zijn vervanging zoeken we dus ook iemand. Het werk van de administrateur (v/m) bestaat uit het bijhouden van het ledenbestand (circa 300 donateurs), etikettering van de verzendadressen van het Vriendenbulletin en de verzending van verzoeken om donaties.

BOEKHANDEL GODERT WALTER

oude ebbingestraat 53 - 9712 hc groningen - 050 - 312 25 23 - info@godertwalter.nl - www.godertwalter.nl

P. Brood en R. Flach (red): Opmerkelijke Groninger rechtszaken
€22,50

Rechtszaken trekken al eeuwen de aandacht van het publiek. In Groningen is dat niet anders. Zeker als het over de aardgasproblematiek of over windmolens en zonneparken gaat. Maar wie van de ouderen herinnert zich niet de rechtszaak tegen Hans van Z. in de jaren zestig? Of de beruchte Franse sodomieprocessen, waarin Rudolph de Mepsche al dan niet vermeende homoseksuele inwoners liet verbranden? En in de zestiende eeuw werden er in Westerwolde nog heksen verbrand. Deze en andere historische rechtszaken worden beschreven in een bundel die wordt uitgegeven ter gelegenheid van het 260-jarig bestaan van het Groninger juristengenootschap Pro Excolendo lure Patrio. De bijdragen zijn geschreven door juristen en historici, met kennis van zaken, dus een genot voor de fijnproevers.

Diverse auteurs: Stadsleven, verhalen uit de stad
€12,50

Uitgeverij Passage bestaat dertig jaar. Dat vieren we op bescheiden wijze met de uitgave van de verhalenbundel Stadsleven. Dit titel refereert aan een van de betekenissen van het woord 'passage', naast fragment en reis. De meeste literaire auteurs uit het fonds konden meewerken aan deze bundel. Allen leverden ze een verhaal rond de stad of Stad in. Verschillende van deze verhalen zijn voorpublicaties. Het omslag is van Willem Kolvoort, al 31 jaar postmarkering bij Vera.

Liefs uit Kleiland Een herinnering aan Jan Steen
€79,00

Ter gelegenheid van de vijfde sterfdag van Jan Steen presenteert de Stichting Jan Steen de beeldbiografie Liefs uit Kleiland – Een herinnering aan Jan Steen. Deze exclusieve uitgave van 600 genummerde exemplaren met 248 full colour pagina's en bevat in een luxe cassette, is in opdracht van de stichting door Jan Willem Vis samengesteld en ontworpen en is in eigen beheer uitgegeven als geschenk namens Jan aan kopers van zijn werk en aan degenen die voor zijn leven en werk belangrijk zijn geweest. De prachtige cassette bevat naast het in karton gebonden boek tevens een extra bijlage. Dit gebonden schriftje bevat de door Jan handgeschreven eerste aanzet voor het sprookje van het Rietloperkje. Dit unieke script werd teruggevonden in het archief, lang nadat Jan al was weggevoegen.

D. Wolthekker: Verre verwachtingen. Het bewogen emigratieavontuur van een weesmeisje uit Groningen
€23,99

van talloze andere Nederlanders in die tijd: ze stapte op de boot. In Pretoria werd ze opgewacht door een onbekende man met een trouwring – een ring die verwoestende oorlog, verzengende hitte en bittere armoede zou doorstaan voordat die uiteindelijk opdook in het land van de Mapuche-indianen. In het weergaloze Verre verwachtingen ontrafelt Dirk Wolthekker het onwaarschijnlijke, driedubbele emigratieavontuur van Roelfina tegen de achtergrond van de Nederlandse sociaaleconomische en politieke ontwikkelingen rond 1900. Het resultaat is even spannend als verrassend actueel: een bijzonder vrouwenleven en meeslepende migrantengeschiedenis over leven en overleven, en de eeuwige zoektocht naar voorspoed en geluk.

G. Schreuder & F. van Wanroij: Overgebleven
€15,00

Veertig impressies in woord en beeld van in tijd en ruimte overgebleven 'voorwerpen', gebouwen en landschapselementen in het Groninger landschap.

Fons van Wanroij en Geert Schreuder namen het thema overgebleven als uitgangspunt, bleven dicht bij huis en bestudeerden veertig in tijd en ruimte overgebleven 'voorwerpen', gebouwen en landschapselementen in Stad en Ommelanden.

"De veertig getekende en beschreven objecten verbergen verhalen over het boeiende verleden van onze provincie. Dit boek is een ongewone ontdekkingsstocht in een gebied dat we dachten te kennen. Maar het Groninger landschap is, zoals de mensen die er al eeuwen wonen, geen open boek. We hebben het opnieuw en op een andere manier leren kennen. Neem de tijd, lezer en sta stil bij wat overbleef. Wij verwachten dat u na lezing van onze beeldende en geschreven impressies anders naar uw Groninger Landschap gaat kijken."

Ze staat op geen enkele familiefoto. Weinig wees erop dat de eigenzinnige, ontheemde Roelfina, een arm weesmeisje uit Groningen, via Amsterdam, Zuid-Afrika en Texas uiteindelijk zou terechtkomen in de Chileense wildernis. Om te ontsnappen aan de armoede volgde ze het voorbeeld

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

Vrienden van de Stad Groningen
Van Royenlaan 19A
9721 EJ Groningen

Bestuurssamenstelling

E. Neef (voorzitter)
C. J. A. Wessels, (secretaris)
J. Boéré (penningmeester)
P. J. E. Bootsma
K. Jonkman
E. M. Meisner
T. van der Meulen
P. H. Pellenbarg
H. Th. van Veen

De Stichting Vrienden van de Stad Groningen

De Stichting Vrienden van de stad Groningen is opgericht in 1984. We zetten ons in voor de ruimtelijke kwaliteit (belevingswaarde, gebruikswaarde, toekomst- waarde) van de stad Groningen. We vragen aandacht voor het historisch karakter van de gebouwde en ingerichte omgeving, voor zover dat de belevingswaarde ondersteunt.

Middelen die we inzetten: bijdragen aan meningsvorming over architectuur en openbare ruimte door middel van lezingen, debatten en excursies.

Daarnaast participeren (mogelijk in overleg met andere partijen) in beleidsprocedures (overleg, zienswijzen, eventueel bezwaren bij gemeentelijk ruimtelijk beleid en het beleid van andere overheden).

We richten ons op de binnenstad maar geven daarnaast ook aandacht aan de stad Groningen als geheel en de ruimere context van de stad.

Hoe wordt u donateur?

U kunt u als donateur van de Vrienden van de Stad Groningen opgeven bij bovenstaand correspondentie-adres of via de website:
www.vriendenstadgroningen.nl
e-mail:
info@vriendenstadgroningen.nl

Bank: NL06 INGB 0000 4473 73

Minimum donatie
€ 15,00 per jaar

Groeininga

